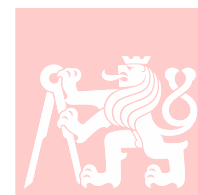

komunitné záhrady

LENKA TKADLECOVÁ
ATV - ATELIER VOLITEĽNÝ_LS 2021
ATELIER FINGEROVÁ-GROHMANNOVÁ

**FAKULTA
ARCHITEKTURY
ČVUT V PRAZE**

Obsah

8	Slovník pojmov
8	Komunita
8	Záhradkové osady
9	Urban garden
9	Urban gardening
9	Guerrilla gardening
11	Ekologické pestovanie
11	Permakultúra
15	Prečo o nich básniť?
17	Aké benefity Ti komunitná záhrada prinesie?
18	História komunitných záhrad
20	Funkcie, ktoré komunitné záhrady plnia
20	Hospodárska funkcia
20	Sociálna funkcia
21	Ekologická funkcia
21	Osvetová funkcia
22	Typy komunitných záhrad
23	Lokálne (okrskové) komunitné záhrady
23	Rezidenčné komunitné záhrady
24	Školské, terapeutické a výchovné komunitné záhrady
24	Podnikové komunitné záhrady
25	Ukázkové komunitné záhrady
28	Kompostovanie
29	Čo kompostéru chutí ?
29	Čo kompostéru nechutí ?
30	Úsporné zavlažovanie záhrady
31	Tipy na hospodárenie s dažďovou vodou
31	OLLA!
32	Vyvýšené záhony
33	Výhody

33	Nevýhody
33	Materiálom sa medze nekladú
33	Postup založenia
33	Ideálne rozmery
34	Prírodné odpudzovanie rastlinných škodcov
38	Zmiešané kultúry
39	Výber vhodných partnerov do zmiešaných zeleninových záhonov (a do života)
43	Kombinácie zeleniny s koreninovými bylinami, ovocím a kvetinami
46	Jedlé kvetiny
48	Užitočné a inšpiratívne odkazy
49	Záver
52	Zdroje

Milý čítajúci,
vítam Ťa v úžasnom svete komunit-
ných záhrad, ktorý by som ti rada
v nasledujúcich stranách predsta-
vila. Chcem Ti ukázať, ako môžeš
(vy)tvoriť svet okolo seba a popri-
tom si môžeš vlastnoručne vypest-
ovať svoju úrodu, ušetriť peniaze,
rozvíjať komunitu a mnoho iného.

Slovník pojmov

KOMUNITA

Komunitou nazývame spoločenstvo ľudí, ktorí zdieľajú určité spoločné hodnoty či záujem a väčšinou aj určitý spoločný priestor. No a práve kvalita m(i)esta sa odráža vo vzťahoch komunity. Mestské priestory, ktoré sa dajú komunitne využiť rozkvitajú a robia danej štvrť, ale i samotnému mestu dobré meno. Ľudia sa tu môžu v rámci komunity stretávať, navzájom sa podporovať, rozvíjať miestne vzťahy, tvoriť a hospodáriť.

ZÁHRADKOVÉ OSADY

Záhradkové osady vznikali už dávno pred prvými komunitnými záhradami, ktoré sú akosi ich obdobou. Rozdiel vymedzujúci komunitné záhrady od záhradkových osád môžeme nájsť v legislatíve, ktorá záhradkové osady nerozdiel od komunitných záhrad priamo vymedzuje v územnom pláne. Ďalší rozdiel je v tom, že komunitná záhrada je vytváraná už existujúcim spoločenstvom ľudí, kým v záhradkárskejších kolóniách toto spoločenstvo vzniká postupne. Zároveň komunitné záhrady kladú väčší dôraz na činnosť spoločenstva, jeho rozvoj a pravidelné stretnutia.

URBAN GARDEN

Keď hovoríme o urban garden, máme na mysli mestskú záhradu využívajúcu priestory rôzneho mestského charakteru, a to od voľnej pôdy, cez betónové plochy až po strechy budov. Jej cieľom je vytvorenie miest pre mestské pestovanie alebo kompostovanie.

URBAN GARDENING

Urban gardening je činnosť a pojem nadradený komunitnému zahradničeniu, pretože zahŕňa aj ďalšie typy pestovania. Môže zahŕňať nie len komunitné záhradníčenie, ale aj hospodárenie v záhradkárskejších osadách či iných súkromných pozemkoch. Podmienkou však ostáva záhradníčenie v meste.

GUERRILA GARDENING

Tento pojem používame v súvislosti so záhradkovými osadami či komunitnými záhradami, ktoré boli založené nelegálne bez povolenia či na cudzom pozemku. Slovo guerrilla má svoj lingvistický pôvod v Španielsku a označuje Partizána. Guerrilla gardening je tak akési partizánske záhradníčenie.

Slovník pojmov

EKOLOGICKÉ PESTOVANIE

Ekologické pestovanie môžeme poznať tiež pod názvom biopestovanie. Je to spôsob hospodárenia, ktorý zachováva a podporuje prirodzený kolobeh živín a vzťahov v prostredí. Takéto pestovanie je založené na ekologickom prístupe hospodárenia, kedy sa obľúkom vyhýbame chemickým hnojivám a využívame iba hnojivá organické.

PERMAKULTÚRA

Keď pestujeme v princípoch permakultúry, vytvárame záhrady, ktoré sú udržateľné a ekologické. Základným bodom je pozorovanie prírody, skúmanie jej vzťahov a väzieb a následné pestovanie za využitia týchto poznatkov. Permakultúrne pestovanie nám pomáha zvyšovať kvalitu nášho života pestovaním zdravých potravín bez použitia chémie a rešpektovaním prírody.

komunitné

komunitné

komunitné

komunitné

komunitné

záhrady

záhrady

záhrady

záhrady

záhrady

Prečo o nich básniť?

Komutniné záhrady sú založené na komunitnom, spoločnom úsilí pestovať. Pestovať či už na svojom vlastnom záhone alebo na záhonoch pospolu. Naplňajú túžbu vlastniť kúsok vlastnej pôdy a ponúkajú tak znamenité vyriešenie problému, že obyvatelia miest nemajú prístup k vlastnej pôde. Predstavujú priestor, kde sa dá vypěstovať pár kilogramov svojej vlastnej úrody, ale zároveň aj naplňujú túžbu socializovať sa, poznať svojich susedov a vytvárať komunitu, ktorá si navzájom pomáha a obohacuje sa vzájomnými interakciami.

„Komunité zahrady ukazujú, že nielen mesto môže plánovať, ale tiež my môžeme niečo spraviť. Je dôležité, keď sú ľudia prizvaní k tvorbe svojho vlastného mesta.“

David Stanzel,
člen Gartenpolylog

Komunitné záhrady sú miesta zdieľania ako duchovných statkov v podobe skúseností či zážitkov, tak aj statkov hmotných predstavujúcich spoločne vypestovanú úrodu alebo sadenice. Ľudia tu komunikujú, premýšľajú o rozvoji nie len záhrady, ale aj svojho okolia. Miesta rozkvitajú a robia mestu, mestskej časti či štvrti dobrú vizitku a utvárajú tak kvalitné prostredie pre život v meste.

Aké benefity Ti komunitná záhrada prinesie?

- vypestuješ si potraviny za veľmi nízke náklady a ušetríš svoj finančný rozpočet
- získaš čerstvé lokálne potraviny, ktoré si videl rásť pod svojimi rukami
- vypestuješ si vlastnú úrodu bez použitia pesticídov a fungicídov, ktorá bude zdraviu nezávadná
- získaš dobrý pocit z vlastnoručne vypestovanej úrody
- dostaneš hmatateľný dôkaz svojej práce, tak vzácny v súčasnej digitálnej dobe
- naučíš sa vnímať prírodu a jej cykly
- vypestuješ nielen zeleninu, ovocie či kvety, ale i vzťahy
- spoznáš nových ľudí, získaš nové zážitky v komunite
- prekonaš anonymné mestské vzťahy a dostaneš možnosť čerpať zo vzájomnej interakcie
- komunitná záhrada je i miesto pre odpočinok a psychohygienu
- prispeješ k biodiverzite, lepšej mikroklimu a krajšiemu inšpiratívnemu prostrediu
- poskytneš útočisko pre hmyz
- budeš mať výborný pocit, že si prispel k lepším zajtrajškom

História komunitných záhrad

● USA

História prvej komunitnej záhrady siaha už do roku 1759, kedy Moravskí bratia založili komunitnú záhradu v osade Bethabara v Severnej Karolíne. Je to vôbec prvá oficiálne datovaná komunitná záhrada a spája sa práve s rodákmi z Moravy.

● EURÓPA

V Európe sa za priekupníkov komunitných záhrad považujú Nemci. V deväťdesiatych rokoch minulého storočia bola založená záhrada v meste Göttingen, ktorá mala slúžiť najmä pre ženy utekajúce pred vojnou v Juhoslávii. Zapojenie týchto žien do starostlivosti o záhradu malo viesť k zlepšeniu ich psychického stavu a k možnosti združovať sa ako s ostatnými utečeneckými ženami, tak aj s obyvateľmi Nemecka.

Funkcie, ktoré komunitné záhrady plnia

HOSPODÁRSKA FUNKCIA

Hospodárska funkcia komunitných záhrad predstavuje produkčnú a samozásobiteľskú funkciu. Komunitná záhrada umožňuje vypestovanie potravín za veľmi nízkymi nákladmi, umožňuje vlastniť kus pôdy, poskytuje dobrý pocit z úrody, ktorú sme videli rásť pod našimi rukami, a ktorú sme svojou starostlivosťou vyháčkali až po zber. Pestuje sa bez použitia umelých hnojív a chemických prípravkov za využitia permakultúrnych a iných ekologických a udržateľných postupov.

SOCIÁLNA FUNKCIA

Komunitné záhrady sú založené na systéme spoločného zdieľania priestoru záhrady. Často sa však jedná aj o zdieľanie napríklad záhradného náradia. Základným prvkom a často aj dôvodom existencie komunitných záhrad býva práve sociálna funkcia, potreba sa socializovať, vytvárať komunitu a do komunity patriť. Socializácia a vytváranie komunity je veľmi dôležitým faktorom rozvíjajúcim nie len ľudí samotných, ale zlepšujúci i prostredie pre život.

EKOLOGICKÁ FUNKCIA

V komunitných záhradách existuje nepísané pravidlo, s ktorým všetci členovia komunity taknejak počítajú. Toto pravidlo znie, že k pestovaniu sa bude pristupovať v zásadách ekologického poľnohospodárstva. To zaručí, že vypestované plodiny sú chemicky nezávadné a nie sú zdraviu škodlivé. Ekologický prístup nezostáva len pri hnojení, ale rozširuje sa napríklad aj na zalievanie s dažďovou vodou alebo kompostovanie. Ekologická funkcia záhrady sa ale týka aj širšieho okolia, na ktorý má záhrada vplyv. Obohacuje urbánny priestor o zeleň, oázu tieňu a pokoja a býva útočiskom vtákov, hmyzu a iných bezstavovcov.

OSVETOVÁ FUNKCIA

Komunitná záhrada má taktiež osvetovú funkciu a to nie len pre jej členov, ale aj pre okolie, ktoré chce-nechce záhradu vníma a pasívne sa tak zoznamuje s ekologickými princípmi hospodárenia. Komunitná záhrada teda naplňuje všetky tri piliere trvalo udržateľného rozvoja, čím sa pre mesto a jej obyvateľov stáva veľmi hodnotnou a prínosnou.

Typy komunitných záhrad

LOKÁLNE (OKRSKOVÉ) KOMUNITNÉ ZÁHRADY

Jedná sa o najčastejší a najtypickejší typ spomedzi komunitných záhrad. Obyvatelia z určitej mestskej časti, okrsku či lokality si tu bežne dopesťujú svoju úrodu. Patria sem záhrady na súkromných, ale aj verejných pozemkoch, kde funguje princíp prenajímania jednotlivých záhonov záhradníckemu spolku, ktorý záhradu spravuje a stará sa o ňu. Dochádza tu k tvorbe pevných a pre mesto najcennejších komunit.

REZIDENČNÉ KOMUNITNÉ ZÁHRADY

Tieto záhrady sú veľmi typické najmä pre zahraničie. Vznikajú v rámci obytných blokov, sídlisk, rezidenčných štvrtí, bytových jednotiek a podobne. Záhrady sa nachádzajú v tesnej blízkosti týchto objektov alebo často bývajú ich priamou súčasťou. O záhradu hospodária ľudia z okolitých bytov a býva zvykom, že ku každému bytu náleží jeden záhon a majiteľ bytu ho priamo vlastní. V rámci komunitnej záhrady dochádza k prehľbovaniu susedských vzťahov a komunitného súžitia obytnej jednotky ako celku.

ŠKOLSKÉ, TERAPEUTICKÉ A VÝCHOVNÉ KOMUNITNÉ ZÁHRADY

Jedná sa o záhrady často prichýlené k inštitúciám akými sú školy, psychiatrické liečebne, ale aj napríklad k organizáciám, ktoré sa zameriavajú na návrat bývalých trestancov späť do života. Priestory záhrady majú funkciu vzdelávaciu, socializačnú a duševne hygienickú. Cieľom je hlavne spoločná starostlivosť o určitý kus pôdy a na záhradách sa len zriedka tvoria stále komunity. Napriek tomu ide o veľmi dôležitý typ komunitnej záhrady.

PODNIKOVÉ KOMUNITNÉ ZÁHRADY

Daný typ záhrady náleží k súkromnej či verejnej organizácii alebo firme. Tieto záhrady ponúkajú zamestnancom možnosť tráviť voľný čas so svojimi kolegami. Slúžia ako akási forma psychickej očisty od práce alebo ako spôsob spestriť si jedálnyček v práci. Zároveň sa tu môžu stretávať kolegovia so svojimi rodinami a lepšie sa spoznávať.

UKÁŽKOVÉ KOMUNITNÉ ZÁHRADY

Tieto komunitné záhrady slúžia primárne k vzdelávacím a učebným účelom. Sú využívané najmä k seminárom a prezentáciám o možnostiach komunitného i súkromného záhradníčenia. Kľúčom je zdieľanie skúseností a výuka o správnom, ekologickom a udržateľne zameranom hospodárení na vlastných pozemkoch.

mestské záhradníčenie

mestské záhradníčenie

mestské záhradníčenie

mestské záhradníčenie

mestské záhradníčenie

Kompostovanie

Kompostovanie predstavuje spôsob ako si jednoducho vyrobiť ekologické hnojivo z organických zvyškov z kuchyne a zo záhrady.

Organické zvyšky z domácnosti predstavujú 40-60 % komunálneho odpadu. Kompostovaním sa šetrí čas a peniaze na ich odvoz a zároveň získame to najlepšie hnojivo na ekologické a udržateľné pestovanie úrody - proste win-win situácia.

Kompostovanie nie je žiadna veda, treba len dodržiavať pár zásad:

- správne založený kompostér nemá dno a stojí priamo na teréne - sprístupníme ho tak pôdnym organizmom, ktoré ho rozkladajú
- je potrebné dodržiavať čo do kompostu patrí a čo nie
- aspoň raz do roka je vhodné prehádzať kompost vidlami
- dodržať relatívne krátku vzdialenosť ku kompostéru
- nevystavovať kompostér priamemu slnku ani vetru, aby sme zabránili jeho vysušovaniu.

ČO KOMPOSTÉRU CHUTÍ ?

- tráva
- lístie
- zemina
- zvyšky ovocia a zeleniny
- kvety
- vetvičky
- hobliny
- kôra
- čajové sáčky
- káva
- dobre rozložiteľný papier
- popol z dreva
- trus od sliepok alebo králikov

ČO KOMPOSTÉRU NECHUTÍ ?

- rastliny napadnuté škodcami
- kôstky z ovocia
- mäso
- kosti
- kamene
- popol z uhlia
- porcelán
- plasty
- chemikálie
- lieky
- výkaly od psov a mačiek

Úsporné zavlažovanie záhrady

„Sucho začína tam, kde končí život v pôde.“

Ing. Jaroslav Záhora CSc.

S rastúcou klimatickou zmenou idú ruka v ruku dlhé suché periódy, ktoré sa striedajú s krátkymi prívalovými dažďami. A veru predikcie do budúcnosti nie sú zrovna pozitívne a my by sme mali uvažovať nad každou kvapkou vody, ktorou záhradu polievame.

TIPY NA HOSPODÁRENIE S DAŽĎOVOU VODOU

- zachytávanie dažďovej vody do nádob (akumulačných nádrží)
- priepustné povrchy pre zásak vody
- čo najviac plôch zelene pre zadržanie vody a následný výpar
- vegetačné strechy a steny
- nádoba Olla ako efektívny spôsob závlahy bez plýtvania vody

OLLA!

Pod názvom Olla si človek skôr predstaví španielsku tanečnicu než tohto výborného pomocníka, ktorý nám pomáha v zavlažovaní záhonu. Jedná sa o zakopanú hlinenú nádobu, ktorá predstavuje niekoľkonásobne efektívnejší závlahový systém než je polievanie rastlín krlou či kvapkovou závlahou. Džbán s objemom 2,5 litra zakopeme v blízkosti rastlín, naplníme vodou a priklopíme. Rastliny rozvinú svoj koreňový systém okolo nádoby a vodu tak čerpajú jednoducho a podľa potreby zo steny nádoby. Rastliny si tak korigujú koľko vody potrebujú a my sa môžeme tešiť veľkej úrode.

Vyvýšené záhony

Pestovanie vo vyvýšených záhonoch nie je taká novinka, ako by sa nám mohlo zdať. Už tisícročia dozadu sa na pôdu s tenkou úrodnou vrstvou zeminy vrstvila pôda, aby tak ľudia mohli dopriať rastlinám väčšieho pohodlia a sebe samým zároveň väčšiu úrodu. Postupom času sa začali záhony z dôvodu odplavovania navršenej pôdy ohradzovať pevnými oporami.

V dnešnej dobe sa vyvýšené záhony používajú väčšinou tam, kde nie je možné pestovať priamo v zemi alebo kde je preferovaná pohodlnejšia forma pestovania. Hrajú teda významnú úlohu v mestskom pestovaní, ale i na záhradách s nekvalitnou pôdou.

VÝHODY

- pohodlné obrábanie záhonu
- rozkladajúci sa materiál tvorí v záhone svoju vlastnú mikroklimu a podporuje tak rast rastlín
- spodné teplo podporuje rast rastlín
- rýchlejšia a skoršia úroda
- ochrana rastlín pred prízemnými mrazmi
- rozklad organického materiálu vo vnútri záhonu dodáva rastlinám živiny

NEVÝHODY

- vysychanie v parných letných dňoch
- životnosť ohradenia

IDEÁLNE ROZMERY

výška: 80 cm
šírka: 40
dĺžka: 120

MATERIÁLOM SA MEDZE NEKLADÚ

- drevo
- kameň
- tehly
- prútie
- vlnitý plech
- mobilné vrecia
- prepravky

POSTUP ZALOŽENIA

Na dno obvodovej konštrukcie umiestníme králičie pletivo a po celej dĺžke vnútorného obvodu dáme nopovú fóliu. Na samotné dno navrstvíme vetve ovocných alebo listnatých drevín. Nasleduje vrstva bohatá na živiny (hnoj, kompost, posekaná tráva alebo lístie). Na to položíme poslednú vrstvu zeminy, do ktorej následne vysadíme rastliny.

Prírodné odpudzovanie rastlinných škodcov

Bazalka (*Ocimum basilicum*):
špirálovka uhorková, muchy

Šalvia (*Salvia officinalis*):
vřtavka mrkvová, ulitníky, mlynárik
kapustový

Trebuľka (*Anthriscus cerefolium*):
špirálovka na šalátoch, mravci,
ulitníky, mšice

Chren (*Armoracia rusticana*):
mandelínka zemiaková, monilio-
vá hniloba

Kapucínka (*Tropaeolum majus*):
mravci, ulitníky, mlynárik kapustový

Cesnak (*Allium sativum*):
špirálovka na ružiach, háďačka,
plesne, baktérie, odpudzuje myši

Zmiešané kultúry rastlín

Zmiešané kultúry rastlín vytvárajú spoločenskú, ktoré sú si vzájomne prospešné. Kombinujú sa rastliny, ktoré sa na spoločnom záhone navzájom ovplyvňujú a my využívame ich vzájomných vlastností pre čo najvyššiu úrodu s čo najmenším obhospodávaním záhonu. Rastliny si navzájom pomáhajú, dopĺňajú sa a ich rozmanitosť podporuje prirodzenú rovnováhu v záhone. Pôda je navyše vďaka rovnovážnemu vzťahu súvisle pokrytá rastlinami, čo zamedzuje rastu buriny a taktiež vysychaniu povrchu pôdy.

Výber vhodných
partnerov do zmiešaných
zeleninových záhonov
(a do života)

zelenina	Fazuľa	Polníček	Uhorka	Špargľa	Zemiaky	Kapusta	Mangold	Mrkva	Špenát	Paprika	Pór	Red'kovka	Cvikla	Zeler	Rajčiak	Cuketa	Kukurica	Cibuľa
Fazuľa																		
Polníček																		
Uhorka																		
Špargľa																		
Zemiaky																		
Kapusta																		
Mangold																		
Mrkva																		
Špenát																		
Paprika																		
Pór																		
Red'kovka																		
Cvikla																		
Zeler																		
Rajčiak																		
Cuketa																		
Kukurica																		
Cibuľa																		

Zmiešané kultúry

Kombinácie zeleniny
s koreninovými bylinami,
ovocím a kvetinami

zelenina	Fazuľa	Polníček	Uhorka	Špargľa	Zemiak	Kapusta	Mangold	Mrkva	Špenát	Paprika	Pór	Red'kovka	Cvikla	Zeler	Rajčiak	Cuketa	Kukurica	Cibuľa
Bazalka			●														●	●
Saturejka	●	●																●
Kôpor	●		●		●	●		●					●		●			●
Estragón			●															
Trebuľka	●											●						
Koriander		●			●	●							●					
Žerucha												●						
Majoránka								●										●
Rozmarín	●																	
Šalvia	●				●	●		●	●									
Pažitka															●			
Tymián						●												
Jahody	●	●						●	●		●	●	●					●
Maliny	●																	
Ovocné kere	●		●	●		●			●	●		●		●				●
Nechťík		●	●			●		●								●		
Slnečnica			●															
Afrikán	●					●												

Jedlé květiny

Echinacea purpurová
Echinacea purpurea

Sedmokráska obyčejná
Bellis perennis

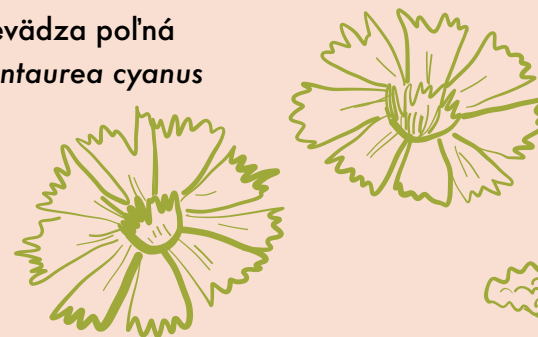
Ibis ružový
Alcea rosea

Zádušník brečtanovitý
Glechoma hederacea

Nevádza pol'ná
Centaurea cyanus

Rebříček obyčejný
Achillea millefolium

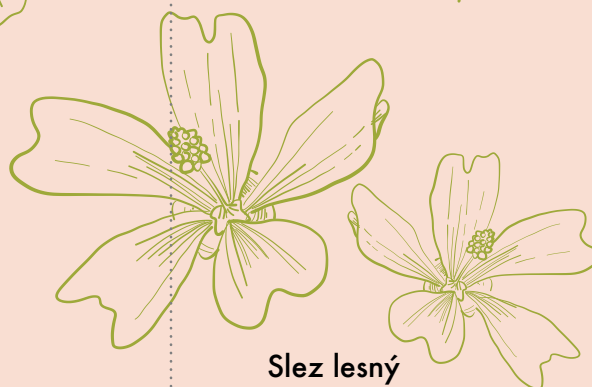
Nechtík lékařský
Calendula officinalis

Čakanka obyčejná
Cichorium intybus

Slez lesný
Malva sylvestris

Užitočné a inšpiratívne odkazy

- www.permazahrada.cz
- www.culinabotanica.cz
- www.plantanaturalis.com
- www.kokoza.cz
- www.moudramesta.cz
- www.recbratislava.sk
- www.kompost.sk
- www.vodavemeste.cz

Záver

Milý čítajúci,
dúfam, že vyššie písané riadky
boli pre Teba inšpiratívne a svet
komunitných záhrad Ti učaroval
minimálne rovnako ako mne.
Pevne verím, že sa pustíš do jeho
objavovania. Šťastnú cestu!

Zdroje

- BUČEK, A.: Zahrady, zahrádkářské kolonie a město Brno. Literární noviny 18 (2007)
- GIBAS, Petr. Zahrádkové osady: stíny minulosti nebo záblesky budoucnosti? Praha: Egmont, 2013. ISBN 978-80-87398-30-2.
- Jak na permakulturní design: koupili jsme hektar, pomoc, co s ním?. Brno: Permakultura (CS), 2018. 74 stran. Klíč k soběstačnosti: edice permakulturních příruček, svazek 9. ISBN 978-80-906852-1-5.
- Kvalitní veřejné prostory: Metodika tvorby a obnovy veřejných prostranství [online], 2011. Brno: Nadace Partnerství [cit. 2019-11-25]. Dostupné z: <http://urbanspace.rec.org/uploads/wp5-output-s-map/pp3-methodology-on-quantity-public-spaces-brno-czr.pdf>
- MIKOVCOVÁ, Markéta. Komunitní zahrady: jejich přínos a iniciativy vzniklé v České republice.
- MICHNA, Vilém. Zeleninová zahrada jako prostor kulturní a rekreační [online]. Brno, 2019 [cit. 2021-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/7odryx/>. Bakalářská práce. Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta. Vedoucí práce Ing. Lucie Poláčková, Ph.D.
- Moudrá města. <https://www.moudramesta.cz/> [online]. 2012 [cit. 2019-02-18]. Dostupné z: <https://www.moudramesta.cz/tak-trochu-jine-zahradniceni/>
- RASPER, Martin. Urban gardening: zahrady ve městě: o touze po návratu k přírodě prorůstající asfaltem i betonem. Přeložil Zdenka OBROVÁ. V Praze: Dauphin, 2014. ISBN 978-80-7272-562-5.

